

Alois Woldan
(Wiedeń, Austria)

ZDRADZONA KOCHANKA – WERSJA KRESOWA

Postać zdradzonej dziewczyny, popełniającej samobójstwo na skutek nieszczęśliwej miłości, w literaturach wschodniosłowiańskich i zachodniosłowiańskich, szczególnie w epoce romantyzmu występuje bardzo często. Mimo obecności podobnego motywu w literaturach zachodnioeuropejskich, warto zaznaczyć, że w literaturach słowiańskich motyw ten cieszył się szczególną popularnością. W latach 1820–1840 w literaturze rosyjskiej, ukraińskiej i polskiej znajdujemy teksty, które, naśladując określony wzór, w sposób bardzo różnorodny ze strony formalnej, a częściowo i treściowej, interpretują ten model. Właśnie przy „wędrówce” ze Wschodu na Zachód, od literatury rosyjskiej do literatury ukraińskiej i polskiej, odkrywamy symboliczny i semantyczny potencjał motywu, związanego z postacią zdradzonej kochanki. We wszystkich tekstach, zawierających ten motyw, można dostrzec pewne elementy wspólne łączące je w jedną całość; motyw zdradzonej kochanki w taki sposób tworzy pewien most między literaturami słowiańskiego Wschodu i Zachodu.

Czym tak naprawdę jest postać zdradzonej kochanki? Krótko mówiąc, jest taką postacią, którą Nikołaj Karamzin przedstawił jako przykład do naśladowania w swoim opowiadaniu *Бедная Лиза*, i która takim przykładem się stała. Słynne opowiadanie Karamzina pochodzi z 1792 roku i prezentuje, jak wiadomo, wyraźne ślady przedromantycznego sentymentalizmu, który jednak typologicznie jest bliższy romantyzmowi, niż poprzedzającemu go klasycyzmowi. Właśnie w opowiadaniu Karamzina odnajdujemy cały zespół bardzo charakterystycznych dla dalszego rozwoju tej *story* elementów: mężczyzna jako zdrajca i kobieta jako zdradzona, różnica warstw społecznych, przez którą miłość jest skazana na niepowodzenie, tragiczny koniec (samobójstwo Lizy), problem rodziców zdradzonej i inne. Szczególnie wyraźna w tej wczesnej fazie rozwoju motywu jest właśnie postać narratora, który nie tylko przedstawia samą historię, ale również komentuje ją oraz wyciąga z niej moralne wnioski.

Nie wchodząc bliżej w zagadnienia interpretacji skomplikowanej struktury artystycznej tekstu Karamzina¹, chciałbym przedstawić dwie rosyjskie wersje omawianego motywu. Pierwszą z nich znajdujemy w poemacie Ewgenija A. Boratyńskiego z 1826 roku *Эда*, zatytułowanym imieniem głównej bohaterki. Fabuła przedstawia się następująco: oficer rosyjski uwodzi dziewczynę z fińskiej wsi, żeby później ją porzucić (musi iść na wojnę), ona natomiast ze zmartwienia i rozczarowania umiera. Nie będę teraz wchodził w analizę licznych paraleli w kształtowaniu tej *story*, porównania i różnice z paradygmatyczną Lizą Karamzina, podkreślę tylko najważniejszą różnicę: u Karamzina miłość jest niemożliwa ze względu na odmienność warstw społecznych – Liza jest córką chłopca, natomiast jej kochanek Erast – szlachcicem, oboje są jednak Rosjanami. Z kolei u Boratyńskiego różnice społeczne schodzą na drugi plan, zwalniając miejsce różnicom narodowościowym: Władimir – młody mężczyzna – jest Rosjaninem, Eda – zdradzona dziewczyna – będzie Finką, Finlandia jednak okupowana jest przez Rosjan.

¹ Gruntowne opracowanie tego opowiadania daje Вл. Н. Торопов, *Бедная Лиза Карамзина: опыт прочтения, к двухсотлетию со дня выхода в свет*. Москва 1995; Ю. М. Лотман, *Карамзин. Статьи и исследования 1957–1990*, Ст. Петербург 1997.

Autor, który sam parę lat służył we Finlandii, ma wyraźne sympatie ku Finom, którzy ulegli rosyjskiej przemocy po heroicznej walce; podkreśla on to w epilogu swojego poematu², który jednak z powodu cenzury za życia Boratyńskiego nigdy w druku się nie ukazał. Mamy tutaj do czynienia z sytuacją, kiedy po raz pierwszy prywatna historia miłosna zostaje połączona z konfliktem narodowościowym i w ten sposób motyw nieszczęśliwej miłości staje się nośnikiem nowego, dodatkowego znaczenia.

Jako wersja historii *Lizy Karamzina* może być odczytane również opowiadanie Puszkina *Станционный смотритель (Pocztmistrz)* z cyklu powieści Bielkina, nawet jeżeli opowiadanie to nie powtarza modelu zdradzonej dziewczyny w takim stopniu jak poemat Boratyńskiego. W opowiadaniu Puszkina oficer podstępem uwodzi prostą dziewczynę. Występuje tu też narrator odautorski, który podobnie jak w powieści Karamzina jest protagonistą opowiadania. Znajdujemy u Puszkina również podobne wątki, jak na przykład pieniądze, z pomocą których chcą „zapłacić odszkodowanie” zdradzonej, kompensować zdradę. Puszkina jednak inaczej rozstawia akcenty: tragiczną postacią staje się nie dziewczyna – uwiedziona przez oficera-szlachcica, lecz jej ojciec³, który na skutek utraty swego dziecka zaczyna pić, wkrótce też umiera. Tu autor świadomo rezygnuje z bohatera arystokratycznego na rzecz małego, prostego człowieka⁴, któremu odebrano najcenniejsze, co ma – dziecko.

Tekst Puszkina można zinterpretować również jako parafrazę biblijnego opowiadania o synu marnotrawnym (opowiadanie to jest prezentowane w tekście przez szereg oleodruków na ścianie saloniku pocztmistrza): stary ojciec nie może przytulić do serca swojej marnotrawnej córki, Duni, tak jak biblijny ojciec swego młodszego syna. Dunia wraca do ojca jako bogata dama w sześciokonnej karecie, jednak znajduje swojego ojca już na cmentarzu – model, znany z Biblii, w tym wypadku się nie sprawdza. Różnica społeczna w opowiadaniu Puszkina jest akcentowana – pocztmistrz myśli nawet o procesie z Mirskim, żeby odzyskać utracone dziecko, дума o procesie, w którym nie miałby żadnych szans – ale ten konflikt socjalny pozostaje w opowieści o marnotrawnej córce na drugim planie, bowiem wygląda na to, że miłość pomiędzy córką małego człowieka i szlachcicem może się skończyć nawet ślubem.

Blizsze modelowi Karamzinowskiej zdradzonej dziewczyny są wersje ukraińskie tego opowiadania, przede wszystkim poemat Tarasa Szewczenki *Катерина* (1838–1839). Jest to historia uwodzenia, kończąca się śmiercią głównej bohaterki, zakochanej w oficerze rosyjskim, którego dziecko rodzi. Oficer musi jechać na wojnę, Katarzyna zaś zostaje wypędzona przez rodziców i razem z dzieckiem rozpoczyna poszukiwania swego ukochanego i ojca dziecka. Kiedy wreszcie po długich przygodach spotyka go gdzieś w Rosji na zimowej drodze, on nie chce już jej znać, odrzuci ją razem z dzieckiem. Katarzyna topi się w najbliższym stawie, jej syn Iwan zostaje

² „Гы покорился, край гранитный, / России мочь изведаль ты – / И не столкнешь ее пяты, / Хоть дышешь к ней враждою скрытной! / Срок плена вечного настал, – / Но слава падшему народу! / Бесстрашно он оборонал / Угрюмых скал своих свободу!» *Полное собрание сочинений Е.А. Боратынского*. Том второй. Под редакцией М. Л. Гофмана. Петроград 1915, с. 36.

³ Do takiego wniosku dochodzi większość interpretów tego opowiadania, choćby Н. Н. Петрунина, *О повести «Станционный смотритель»*, в: *Пушкин Исследования и материалы том XII*, Ленинград 1986, с. 78-103.

⁴ Puszkina w tym opowiadaniu podejmuje wątek „маленького человека” jeszcze przed Gogolem i Dostojewskim. Por. Н. К. Гей, *Проза Пушкина. Поэтика повествования*, Москва 1989, с. 29.

wychowany przez dobrodusznych ludzi. Spotykamy go w epilogu historii, kiedy prowadzi do Kijowa ślepego pieśniarza. Poemat kończy się spotkaniem ojca z synem: po drodze mały Iwan spotyka karetę, która się zatrzymuje, z okna wygląda piękna dama, podziwiająca ładnego chłopca. W karetce siedzi również oficer – ojciec Iwana, który poznał swego syna, lecz po raz kolejny odwraca się od niego.

Poemat Szewczenki można interpretować jako, z jednej strony, świadome nawiązanie do motywów z opowiadania Karamzina, z drugiej – jako wyraźną polemikę z nim: prawie wszystkie elementy *Biednej Lizy* są zachowane, lecz zostały użyte w innym znaczeniu. Jeżeli u Karamzina historia miłości stanowi znaczną część opowiadania, to miłość Katarzyny do Moskała u Szewczenki zajmuje zaledwie parę wersów, natomiast większa część poematu poświęcona została prowadzącym do samobójstwa cierpieniom Katarzyny, która w przypadku zdradzonej kochanki po raz pierwszy ma dziecko. I to właśnie dziecko sprawia, że dziewczyna popada w sytuację bez wyjścia (ze wszystkimi konsekwencjami), pozwalając na kontynuację historii, której nie ma u Karamzina.

Wielką różnicę pomiędzy Karamzinowską i Szewczenkowską wersją zdradzonej dziewczyny dostrzegamy w postaci uwodziciela: u Karamzina uwodziciel jest szlachcicem, zdradzona natomiast ma chłopskie pochodzenie; Liza dokładnie wie, iż małżeństwo, które obiecuje jej Erast, jest skazane na klęskę ze względu na różnicę społeczną. W poemacie Szewczenki różnica społeczna ukazana jest przez pryzmat różnicy narodowościowej: miłość pomiędzy Rosjaninem i ukraińską dziewczyną nie będzie możliwa nie dlatego, że on jest panem, a ona chłopką, lecz dlatego, że on jest Moskalem, a ona Ukrainką. Przynależność narodowościowa protagonistów przypomina poemat Boratyńskiego – *Edę*: zdradzona kobieta reprezentuje gnębianą narodowość, uwodziciel zaś – narodowość gnębieli. Motyw zdradzonej dziewczyny uzyskuje zatem wymiar symboliczny, który po raz pierwszy w sposób szczególnie widoczny jest u Szewczenki: zdradzona jest nie tylko prostą dziewczyną, lecz całą Ukrainą, a uwodziciel to nie tylko lekkomyślny żołnierz, lecz całe imperium rosyjskie.

Już 30 lat temu badacz amerykański, George Grabowicz, w swojej książce o Szewczence zwrócił uwagę na to, iż wszystkie tragiczne postacie kobiet u Szewczenki reprezentują ukraiński świat feministyczny, nieporadny, zniewolony i nieszczęśliwy⁵. W ten sposób w opowiadaniu o zdradzonej dziewczynie ukraińskiego twórcy pojawia się nowy plan znaczeniowy: obraz Katarzyny może być interpretowany jako przypowieść o losie Ukrainy XIX wieku (także wcześniejszego lub późniejszego okresu). Na takim symbolicznym znaczeniu zasadza się różnica pomiędzy poematem Szewczenki a utworami Karamzina i Puszkina, które nie posiadają owego wymiaru symbolicznego.

Motyw uwiedzenia spotykamy również w innych utworach Szewczenki, na przykład w napisanej po rosyjsku noweli *Наймичка* (1852/1853). Uwiedzenie tym razem zostało przesunięte do przedhistorii opisanych wydarzeń, zdradzona dziewczyna – Lukia, nie popełnia samobójstwa, lecz znajduje miejsce jako pokojówka w pewnej bezdzietnej rodzinie, której podsunęła własne, będące owocem stosunków z uwodzicielem, dziecko. W porównaniu z Katarzyną, z ukraińską wersją uwiedzonej dziewczyny-

⁵ G. Grabowicz, *The Poet as Mythmaker*, Cambridge, Massachusetts 1982, s. 59.

ny, rzuca się w oczy to, iż Szewczenko, w swoim rosyjskim tekście, nie wraca uwagi na aspekty narodowościowe, mimo tego, że w roli uwodziciela występuje również oficer rosyjski, a w roli uwiedzionej – ukraińska dziewczyna. Na pierwszym planie znalazła się tu moralna sprzeczność pomiędzy nieposiadającym wyrzutów sumienia mężczyzną, który myśli wyłącznie o własnym zadowoleniu, a młodą kobietą, która pragnie tylko jednego – pełnić rolę matki przy swoim dziecku.

Na krótko przed napisaniem poematu Szewczenko przeczytał opowiadanie Hryhorija Kwitki-Osnowianenki – *Сердешна Оксана*⁶. Przedstawia ono również ukraińską wersję historii uwiedzenia, która ma wiele wspólnych elementów z *Katarzyną*, ale również posiada liczne nawiązania do *Biednej Lizy* Karamzina. W opowiadaniu Osnowianenki znowu żołnierze kwaterują we wsi ukraińskiej, zaś w dowódcy zakochuje się Oksana. „Kopitan”, jak nazywa ona ukochanego oficera, obiecuje jej małżeństwo, ale przed wyruszeniem jednostki ze wsi bezcześci i porywa Oksanę. Historia Oksany w opowiadaniu Osnowianenki toczy się innym torem, niż los Katarzyny u Szewczenki: Oksana dość szybko rozpoznaje w ukochanym uwodziciela i wraz z małym synem ucieka z domu oficera (wspomnijmy, że Katarzyna w odróżnieniu od Oksany poszukuje ojca dziecka). Trafia ona do rodzinnej wsi, gdzie czeka na nią swego rodzaju droga krzyżowa. Uzyskuje przebaczenie matki i dzięki trosce prostego chłopca – Piotra, którego swego czasu odrzuciła, ma ona przed sobą i swoim synem nową perspektywę życiową. Taka wersja opowiadania o uwodzeniu posiada nowe w tym kontekście zakończenie: po tym, jak bohaterka gorzko żałuje popełnionych błędów i pokutuje za nie, dostaje możliwość zaczęcia wszystkiego od nowa.

Takie zakończenie Kwitki pozwala na interpretację jego utworu jako pouczającej przypowieści. Urzeczywistnia się tu zatem przypowieść biblijna o marnotrawnym synu, do której nawiązywał Puszkina: Oksana jest córką marnotrawną, która uzyskuje przebaczenie matki. Podobne tendencje moralizatorskie, zresztą bardzo charakterystyczne dla Kwitki-Osnowianenki, możemy dostrzec również w *Biednej Lizie* Karamzina. Odczuwalne są one również w *Najmiczce* Szewczenki w odróżnieniu od jego *Katarzyny*.

Gdy zwrócimy uwagę na postać uwodziciela, to w utworze Osnowianenki dostrzegamy jednak zasadniczą różnicę z wersją Szewczenki i odnajdujemy ślady Karamzina: „Kapitan” Oksany jest przede wszystkim szlachcicem i dopiero później Rosjaninem (co wyraźnie zdradza jego język), natomiast Moskal Katarzyny jest przede wszystkim Rosjaninem, a o jego szlacheckim pochodzeniu dowiadujemy się dopiero na ostatnich stronach poematu. Kwitka, który pochodził z ukraińskiej rodziny szlacheckiej i całe swoje życie spędził w Charkowie, w tej części kraju, która już od dawno należała do rosyjskiego imperium, godząc się całkowicie z panowaniem Rosjan na Ukrainie, nie dostrzega żadnego konfliktu narodowościowego pomiędzy bohaterami swojego opowiadania. Szewczenko natomiast, jako ukraiński chłop pańszczyźniany, który jak mało kto doznał okrucieństwa jarzma rosyjskiego na własnej skórze, wyraźnie wiąże nieszczęście zdradzonej dziewczyny z antagonizmem narodowościowym Rosjan i Ukraińców.

⁶ Por. komentarz do *Катерина*, w: Тарас Шевченко, *Повне зібрання творів у дванадцяти томах*. Том перший: Поезія 1837–1847, Київ 1989, с. 428.

Poemat Szewczenki *Katarzyna* zajmuje również szczególne miejsce wśród utworów na temat zdradzonej dziewczyny ze względu na swój gatunek: w odróżnieniu od Karamzina, Puszkina i Kwitki-Osnowianenki, których utwory pisane są prozą, Szewczenko wybiera dla wcielenia motywu formę poematu z jego rytmem, rymami i stałą długością wersów, jak przed nim uczynił to tylko Boratyński. Jednak podczas gdy Boratyński ze swoim poematem zawsze znajdował się w cieniu Puszkina, to język Szewczenki jest całkowicie suwerenny i jako poeta Szewczenko przewyższa współczesnych mu ukraińskich autorów.

Związany w sposób bardzo specyficzny z folklorem język Szewczenki⁷ sprawia do dzisiaj bardzo silne wrażenie prawdziwego i autentycznego języka poetyckiego. Nie ulega wątpliwości, iż mistrzostwo językowe poematu *Katarzyna* podkreśla również tematykę utworu, zwiększając jego tragiczne akcenty (zresztą jak wszystkie większe utwory Szewczenki).

Przejdźmy teraz do literatury polskiej. Pierwszym tekstem, który pasuje do badanego motywu uwiedzenia, jest wczesna powieść ludowa Józefa Ignacego Kraszewskiego *Ułana*, opublikowana 1843 roku, to jest dziewięć lat po *Poczmistrzu* Puszkina i trzy lata po *Katarzynie* Szewczenki. *Story* jest dosyć trywialna: Tadeusz Mrozoczyński, polski szlachcic, ma dość życia w stolicy i wraca do swojej wiejskiej posiadłości na Polesiu (wygląda on trochę na polskiego Oniegina); spotyka on tam Ulanę – żonę wiejskiego garncarza Oksenia i pragnie ją poślubić. Ułana sprzeciwia się, ponieważ wie, iż miłość między panem i chłopką źle skończyć się musi. Stopniowo jednak ulega ona naciskom i przeżywa coś zupełnie nowego – miłość o wielkiej emocjonalnej głębi (mimo woli wspominamy słynne zdanie Karamzina „ібо крестьянки любить умеють”), której nie mogła przeżyć w małżeństwie ze swoim starym mężem. Tym wielkim uczuciem Ułana burzy wszystkie społeczne zasady i przegrody, staje się „outsiderką”, która znajduje się pomiędzy wsią a dworem. Jej mąż chce zemścić się na uwodzicielu swojej żony i podpala dwór, zostaje złapany jako podpalacz i popełnia samobójstwo w więzieniu.

Po tym wydarzeniu wygasa namiętność szlachcica, chce on zerwać stosunki, wyrusza do Warszawy, pozostaje tam miesiącami, podczas gdy Ułana czeka na niego z tym samym wielkim uczuciem. Kiedy wreszcie Tadeusz wraca, pojawia się on razem z młodą panią, z którą się ożenił w Warszawie. Ułanie pozostaje tylko jedno – samobójstwo.

Historię Ułany Kraszewskiego można odczytywać w sposób podwójny: w ramach romantycznego bądź realistycznego (pozytywistycznego) paradygmatu. Za romantycznym sposobem odbioru przemawia motyw wielkiej miłości, która wykracza poza wszelkie granice i prowadzi główną bohaterkę ku śmierci. Miłość ta należy jednak do kobiety⁸, a nie do mężczyzny (jak to jest w wypadku Gustawa, Kordiana i innych romantycznych bohaterów): uczucie Ułany jest prawdziwe, głębokie i bezkom-

⁷ Krótką, ale bardzo dokładną charakterystykę tego języka daje Dmytro Czyżewski. Por. Дмитро Чижевський, *Історія української літератури. Від початків до доби реалізму*, Тернопіль 1994, s. 400.

⁸ Maria Janion na przykładzie innej, późniejszej powieści Kraszewskiego naszkicuje typ silnej, przyciągającej przez swoją seksualność kobiety, do którego można też zaliczyć Ulanę. Por. też, *Szalona*, w: *Zdziwienia Kraszewskim*, pod red. M. Zielińskiej, Wrocław – Warszawa – Kraków 1990.

promisowe w odróżnieniu od uczucia Tadeusza, którego miłość została przedstawiona jako sztuczna i stylizowana – według wzorców znanych z literatury romantycznej⁹. W powieści Kraszewskiego dostrzegamy również swego rodzaju romantyczne zapożyczenia przy opisach wsi, *quasi*-archaicznego świata Polesia oraz scen z życia chłopów¹⁰, co prawda opracowanie materiału folklorystycznego różni się u Kraszewskiego w porównaniu z zbieraczami pieśni ludowych czy przedstawicielami tak zwanej szkoły ukraińskiej w literaturze polskiego romantyzmu.

Odbiór realistyczny powieści, który się ukształtował w latach 50-60 ubiegłego stulecia¹¹, przewiduje interpretację przede wszystkim stosunków socjalnych: pan jest zawsze silniejszy, chłop natomiast słabszy, pan zabiera, co do niego nie należy, nie wracając uwagi ani na prawo, ani na moralność, chłopu pozostaje w najlepszym wypadku tylko ślepa zemsta, która jednak prowadzi go do śmierci. Stosunki między Tadeuszem i Ulaną a Ulaną i jej mężem, nie mówiąc już o obrazie poleskiej wsi danym w tej powieści, można więc również zinterpretować w kontekście socjalnym.

Dotakowo do tych dwóch wymienionych typów odbioru (do romantycznego i realistycznego) chcę dodać trzeci sposób odczytania tej powieści, proponujący lekturę kontekstualną: powieść *Ułana* jako historia zdradzonej kobiety w szerokim historycznym i geograficznym kontekście pomiędzy Wschodem a Zachodem.

Przecież w utworze Kraszewskiego możemy też odczytać wyraźne paralele w odniesieniu do tekstu Karamzina¹², będącego tekstem początkowym, swego rodzaju matrycą. Bez względu na to, czy Kraszewski znał utwór Karamzina, czy nie¹³, paralele są widoczne: uwiedzenie wiejskiej kobiety przez pana, który stoi wyżej w systemie społecznym, stylizacja kochanków według wzorów literackich (pastorałek w przypadku Karamzina i twórczości romantyków początku XIX wieku w przypadku Kraszewskiego), dokładny opis ewolucji stosunków miłosnych, oszustwo ze strony mężczyzny, który w końcu żeni się z inną – to wszystko mamy już u Karamzina. W postaci

⁹ „Stylizacja namiętności miłosnej Tadeusza i Ulany posiada wiele cech książkowych i literackich, ze swej istoty romantycznych, zwłaszcza jeśli chodzi o Tadeusza”: W. Danek, *Józef Ignacy Kraszewski*, Warszawa 1973, s. 172.

¹⁰ Opisując poetykę „powieści ludowych” Kraszewskiego, Czesław Zgorzelski konstatuje „prądy romantycznej poetyczności” przede wszystkim w opisaniach krajobrazu. Por. tenże, *Sztuka narracyjna Kraszewskiego*, w: *Literatura – Komparatystyka – Folklor. Księga poświęcona Julianowi Krzyżanowskiemu*, Warszawa 1968, s. 461-483. Stanisław Burkot podkreśla rolę narratora, dobrze obznajomionego z regionalnym folklorem, w stworzeniu romantycznych opisów przyrody. Por. tenże, *Wstęp*, w: J. I. Kraszewski, *Ułana*, Warszawa 1985, s. 7-20.

¹¹ Por. E. Warzenica, *Powieść ludowa Kraszewskiego (1841-1847)*, w: *Materiały do nauczania historii literatury polskiej. Wybór artykułów krytyczno-literackich*, Tom I: *Romantyzm – Pozytywizm*, opr. K. Budzyk i J. Z. Jakubowski, Warszawa 1950, s. 147-161; J. Kijas, *Kraszewski wobec kwestii chłopskiej w latach 1840-1862*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Nr 13, Filologia, z. 3, Kraków 1957, s. 145-196.

¹² Jedyna znana mi praca, która wymienia utwór Karamzina w związku z *Ułaną* Kraszewskiego, jest tworem ukraińskiego zespołu badaczy: *Розвіток реалістичних тенденцій та становлення соціального роману в українській і польській прозі 30-80-х років*, w: *Українська література в загально-слов'янському і світовому літературному контексті. Том I: Українська доживотнева література і слов'янський світ*, редакційна колегія Г.Д. Вервес, В.Н. Климчук, В.І. Шевчук, Київ 1987, s. 184-221.

¹³ W obszernej pracy o powiązaniach Kraszewskiego z literaturą rosyjską nazwiska Karamzina się nie znajdzie. Por. A. Żyga, *Kraszewski wobec literatury rosyjskiej*, „Slavia Orientalis”, R. XIV: 1965, (nr) 1, s. 47-74.

matki Lizy odkrywamy swoisty prototyp postaci ojca Ulany, a staw, na brzegu którego Ulana wiesza się, przypomina nam staw, w którym utopiła się Liza u Karamzina. Ale przede wszystkim obecność narratora w powieści Kraszewskiego, komentującego wydarzenia i przerywającego wydarzenia dygresjami, przypomina nam karamzinowski typ narratora auktorialnego, charakterystyczny zresztą dla wszystkich wymienionych wyżej tekstów.

Taka kontekstualna lektura zwraca naszą uwagę również na narodowościową przynależność bohaterów powieści Kraszewskiego: Tadeusz jest Polakiem, Ulana natomiast Ukrainką, co wynika nie tylko z jej imienia, lecz również języka¹⁴ (przy pierwszym spotkaniu Tadeusz mówi do Ulany nawet po ukraińsku, ponieważ nie wie, czy rozumie ona po polsku).

Różnice narodowościowe idą ręka w rękę ze stosunkami społecznymi na Polesiu w XIX wieku. Warstwa wyższa – to, co polskie i katolickie, niższa natomiast – to, co ukraińskie i prawosławne. Wyższa warstwa posiada również przywileje, których nie posiada niższa. Nadużywanie władzy przez polskiego szlachcica, które Kraszewski pokazuje w swojej powieści bardzo wyraźnie, jak zresztą w innych swoich utworach tego czasu, jest konsekwencją uprzywilejowanej sytuacji warstwy wyższej. Tadeusz Mrozoczyński, przedstawiciel szlachty polskiej, korzysta z przewagi, którą daje mu jego stanowisko w kwestii zawładnięcia kobietą z ludu ukraińskiego. W kontekście wymienionych utworów przynależność narodowa bohaterów, nawet jeśli nie jest ona wyraźnie akcentowana przez autora, uzyskuje nowy sens. Dlatego *Ulanę* Kraszewskiego można postawić w jednym rzędzie z poematem Boratyńskiego *Eda i Katarzyną* Szewczenki. Historia uwodzenia staje się zatem nosicielką dodatkowych elementów znaczeniowych.

Wymieniona polska wersja uwiedzenia, mającego miejsce na Kresach, podkreśla również konflikt pomiędzy różnymi grupami narodowościowymi i buduje tym samym most do zupełnie innego kontekstu w literaturze polskiej: od *Gór nad Morzem Czarnym* Wilhelma Macha do opowiadań i powieści Włodzimierza Odojewskiego, prezentujących stosunki etniczne skomplikowane przez sytuację miłosną.

¹⁴ Wskazuje na to St. Burkot, dz. cyt., s. 19.